

Vizuální gramotnost

Forma: přednáška teorie filmu

Vyučující: Václav Hájek, Ph.D.

Časový rozsah: úterý 14:10 – 15:40

Charakteristika kurzu:

Tento kurz nepřichází s definitivním návodem, jak porozumět obrazové reprezentaci či vizuálnímu vjemu. Dnes se často mluví o mediální či funkční gramotnosti. Příjemce určitého mediálního sdělení je školen ve schopnosti dané informaci porozumět a zaujmout k ní kritický postoj. Tento trend je namířen proti jakési manipulaci, jež se u masových médií tiše předpokládá. Funkční gramotnost je pak zaměřena na schopnost správně pochopit dané sdělení, jež se tváří jako jednoznačné a dešifrovatelné při udržení dostatečné pozornosti a při uplatnění interpretační kompetence. Tato schopnost se běžně testuje třeba při přijímacím řízení na vysokou školu, kdy je adeptovi předložen text, v němž má rozpoznat jistá tvrzení. Tato tvrzení jsou vesměs opsána synonymy. Význam synonym je považován za pevný, kdežto konkrétní formulace se považuje za proměnlivou. Tady už se dostáváme k prvnímu běžnému předpokladu, který bývá aplikován i na vizuální jev. Sdělení je považováno za prvotní a konkrétní podoba za odvozený obal či druhotný design. Tento obal údajně neproměňuje smysl sdělení. Relativita tohoto předpokladu byla prokázána však již i v případě textu např. v dekonstruktivním myšlení. Známy bonmot „text se píše sám“ naznačuje, že kontrola smyslu není v rukou autora a význam je dosazován konzumentem či příjemcem. Tento význam je pak velmi rozvětvený či dokonce nekonečně variabilní, jak naznačuje třeba Umberto Eco ve svém „Otevřeném díle“. Je pak nějaká funkční gramotnost vůbec možná? Je možné z mediálního sdělení vypreparovat jednoznačný a setrvalý význam nezávislý na dobovém, společenském či kulturním kontextu? To jsou otázky, které se v souvislosti s dnešním apelem na „gramotnost“ otevírají. Přesto cosi z této snahy o dekodování skrytého smyslu či nahlédnutí za oponu triviálních konvencí je třeba pozitivně ocenit a snažit se využít v teoretické či kritické práci. Zpět k vizualitě. Zde se nám možná zdá, že se pohybujeme na velmi odlišném poli, než v případě textu. „Moc obrazu“ do značné míry spočívá v míře analogie s určitými rysy reality, což v případě textu není běžné. Vizuální médium má veliký simulační potenciál, takže se mnohem častěji stává předmětem důvěry či nedůvěry. Nám však nejde ani o jeden z těchto postojů, ale o možnosti interpretace vizuální entity. V našem kurzu budeme sledovat několik interpretačních přístupů k obrazu a vjemu, tak jak se poměrně běžně objevovaly v minulosti a jak vykrystalizovaly do určitých teoretických disciplín v moderní době. Přinejmenším v evropském kontextu se o vizualitě uvažuje běžně ve dvou směrech. Buď je za vjemem/reprezentací hledán význam, podstata, sdělení. Obraz či vjem je pak chápán jako fakultativní ilustrace, v podstatě náhodná konkretizace něčeho obecného (náhražka pojmu, slova atd.). Vizuální entita může mít pak didaktickou funkci, může fungovat jako propaganda či divadlo smyslovosti, které má pozorovatele přivést k určitému cíli (je to tedy jakési teleologické pojetí vizuality). Druhá běžná cesta sleduje samotnou podobu vizuálního jevu. Zabývá se jeho formou, strukturou, kompozicí. V tomto případě není zdůrazňován účel, ale spíše samotný prostředek, médium. Toto pojetí provází hlavně avantgardní tendence a estetické myšlení počínaje Kantem („nezainteresovanost“ znamená pak vlastně neúčelnost daného jevu, praktickou neupotřebitelnost, tak jak to později zdůrazňuje i Adorno a

avantgardní kritici - C. Greenberg atd.). Jde tedy o mnohokrát komentované polarity formy a obsahu, příběhu a vyprávění, média a sdělení, „jak a co“ atd. atd. Nechci tvrdit, že tato banální polarita danou problematiku vyčerpává, ale budeme se jí zabývat právě pro její všednost, proto, že o těchto možných přístupech existuje poměrně široké povědomí. Vizualní jev lze zkoumat z různých hledisek (či prizmatem různých „paradigmat“) a tyto možnosti si právě v jednotlivých přednáškách nastíníme, i když pochopitelně celé jejich spektrum nemůžeme vyčerpat.

Témata přednášek:

- 1) Forma (formalistické tendence a opozice vůči nim - např. v socialistickém realismu atd., Hildebrand, Wölfflin, Riegl, Kandinskij, Klee, Kupka, Mondrian, emoce, theosofie, Goetheova nauka o barvách, Seurat, Runge, arabeska, montáž atd.)
- 2) Obsah (ikonografie a ikonologie, hermeneutika, Panofsky ad., C. Ripa)
- 3) Funkce (vnitřek x povrch, A. Loos, funkcionalismus apod.)
- 4) Znak (sémiotika, denotace a konotace, difference atd.)
- 5) Struktura (strukturalismus...)
- 6) Narace (naratologie, příběh a vyprávění...)
- 7) Médium (systém, ...)
- 8) Styl (sloh...)
- 9) abstrakce (Woringer...)
- 10) Realismus
- 11) Fenomén
- 12) Mýtus (archetyp, psychoanalýza, Barthes...)

Požadavky k atestaci

- 1) Stručná písemná esej (3-5 normostran), která aplikuje probíranou problematiku na konkrétní příklad (obraz, fotografii, film, reklamu atd.). Možná i formou rozšířených popisů k obrazovým ukázkám - text tedy nemusí být souvislý.
- 2) Krátká prezentace ve škole (15-30 min: mluvený referát či natočený krátký „dokument“). Buď reflexe doporučené literatury či mluvená „obrazová esej“ vztahující se k probíraným tématům.
- 3) Účast v „komisích“. K referátům a písemnostem kolegů se budou vyjadřovat vždy tři studenti/ky, kteří příspěvek zhodnotí, navrhnou úpravy a vylepšení a stručně charakterizují vlastní postoj k dané problematice.

Doporučená literatura

Adolf Hildebrand: Problém formy ve výtvarném umění, Triáda 2004.
Heinrich Wölfflin: Principles of Art History. The Problem of the Development of Style in Later Art (Kunstgeschichtliche Grundbegriffe).
Erwin Panofsky: Význam ve výtvarném umění, Odeon 1981
Aby Warburg: Der Bilderatlas MNEMOSYNE, Ed. Marfred Warnke, Berlin 2000.
W.J.T. Mitchell: Iconology: Image, Text, Ideology, Chicago 1987.
Ferdinand de Saussure: Kurz obecné lingvistiky.

Charles Sanders Peirce: Lingvistická čítanka I. Sémiotika. Vyd. B. Palek a D. Short. Praha 1972.

Vilém Flusser : Do universa technických obrazů, 2001.

Jacques Derrida: Texty k dekonstrukci

Claude Lévi-Strauss: Strukturální antropologie. Praha 2006 .

Marshall McLuhan: Jak rozumět médiím

Roland Barthes: Mytologie

Jonathan Crary: Techniques of the Observer

Michel Foucault: Dohlížet a trestat

Johan Huizinga: Homo ludens

J.L. Austin: Jak udělat něco slovy

Umberto Eco: Teorie sémiotiky

Jürgen Habermas: Strukturální přeměna veřejnosti

T. Hawkes: Strukturalismus a sémiotika

Rudolf Arnheim: Art and Visual Perception

E.H. Gombrich: Umění a iluze

Woringer: Abstrakce a vcítění